

Beelden van Keizer Hendrik IV op de Mariaplaats te Utrecht

Keizer Hendrik de Vierde (1050-1106) stichtte met Koenraad van Zwaben (1076-1099), 22ste bisschop van Utrecht in 1081 de kapittelkerk Maria Maior te Utrecht.

Eeuwen lang tot 1844 stond er een groot houten standbeeld van de Keizer boven op de nok van het koordak op de uiterste punt, een weinig gebruikelijke plaats.

Een opvallend beeld op een opvallende plaats, op iedere afbeelding van de kerk duidelijk te zien.

Sinds wanneer staat er op dat punt een beeld? Geen gemakkelijke vraag! Dat dit al kort na de bouw van het nieuwe gotische koor in 1421 het geval is geweest, is niet waarschijnlijk. De rekeningen, bewaard gebleven van 1530 af, spreken herhaaldelijk van herstelwerkzaamheden en schilderen met loodwit van beelden van de Keizer en van Maria, de patrones der kerk, maar het betreft hier beelden op de begane grond (1).

Zo in 1539: ... voor de reparatie van de hand, de scepter en het zwaard van het standbeeld van de Keizer, staande vóór het paradysum (de voorhof aan de westzijde). Tussen 1542 en 1560 staan de twee beelden aan de oostzijde bij het koor. In 1569 wederom aan de westzijde. Een reparatie aan het Keizersbeeld op het koor wordt het eerst in 1545 vermeld.

In 1563 maakt Rijck Henrickz. van Beest een gepolychromeerd houten beeld (hoogte 158 cm). Dit zou tot 1781 op het dak gestaan hebben. Daarna is het ondergebracht in de kapittelzaal van de Pieterskerk. In 1874 wordt het door de archivaris van de provincie Utrecht naar het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te 's-Gravenhage gezonden, van daar in 1883 naar het Rijksmuseum te Amsterdam overgebracht, waar het zich nu nog bevindt (2).

Heeft dit beeld werkelijk ruim twee eeuwen in weer en wind op het dak gestaan? De waarschijnlijk nog oude polychromie wijst daar niet op.

In de historische afdeling van het Centraal Museum te Utrecht bevindt zich een schilderij, dat eens de kapittelzaal van de Mariakerk sierde. Het werd in 1641 in opdracht van het kapittel geschilderd door de Utrechtse schilder Jan van Bijlert (1603-1671) en stelt de Keizer voor in vol ornaat met zwaard en scepter (3). Hij draagt een kuras en beenharnas, dat afwijkt van het beeld van Rijck Hendricksz. van Beest. Is er na 1641 een nieuw beeld gemaakt met dit schilderij als voorbeeld? Of omgekeerd?

Op 12 juni 1844 wordt het laatste dakbeeld, vervaardigd door een zekere Koopman van zijn hoge standpunt naar de begane grond gebracht. Het laatste deel van de Mariakerk wordt gesloopt. Op bevel van de Commissie tot den Bouw van het Gebouw voor Kun-

sten en Wetenschappen wordt het naar het Archief ten Stadhuisse overgebracht (4). Later bevindt het zich gerestaureerd in het Stedelijk Museum te Utrecht (5). Zijn de grote keizerskroon met een middellijn van bijna 25 cm en het 125 cm grote zwaard thans in het Centraal Museum van dit beeld afkomstig?

Na 1844 wordt toch het ontbreken van het keizersbeeld als een gemis gevoeld. „De Heer Le Fèvre heeft dit feit in herinnering gehouden door een dergelijk beeld in den gevel van zijn tabakswinkel te plaatsen.” (6).

Is dit het beeld, het negentiende eeuwse kleine houten beeld (105 cm) van een tot nu toe onbekende maker dat tot 1965 op de hoek van de Mariaplaats en de Mariastraat aan de gevel hing?

Bij het opschilderen van de gepleisterde gevel, waarachter drie huizen verborgen zijn, werd het beeld telkens in dezelfde kleur meegeschilderd. (7).

Dat heeft uiteindelijk verval niet kunnen voorkomen. In slechte toestand - de beide handen met rijksappel en zwaard zijn verdwenen, de voeten ontbreken gedeeltelijk - wordt het naar het Centraal Museum overgebracht, zorgvuldig tegen verder verval behandeld en zo prijkt het nu op de Historische afdeling.

Het staat naast het schilderij van Jan van Bijlert en de overeenkomst van kleding, harnas en beenharnas is frappant.

Vele vragen die er rezen bij dit oppervlakkig onderzoek bleven onbeantwoord. Licht hier niet een taak voor de enthousiaste vrijwilligers van de Werkgroep Geveltekens voor nader archief onderzoek? Eén ding staat gelukkig vast: binnenkort komt er op de negentiende eeuwse plaats een nieuwe twintigste eeuwse versie, door de Utrechtse beeldhouwer Evert van Kooten Niekerk in modern materiaal vervaardigd, van de middeleeuwse keizer op zijn Mariaplaats als opvolger van talrijke voorgaande beelden.

De Bilt

W. J. C. van Rossum

- (1) Utrecht, Rijksarchief. Ook vermeld in G. G. Calkoen, *De kapittelkerk van St. Marie te Utrecht, handschrift deel II blz. 175*. Gemeentelijk Archief Utrecht.
- (2) Catalogus van de beeldhouwwerken in het Rijksmuseum te Amsterdam, (1940) nr. 124 NM 41, (1973) nr. 41, p. 72.
- (3) Catalogus der Schilderijen in het Centraal Museum te Utrecht (1933) nr. 47 blz. 23, (1952) nr. 56, p. 27.
- (4) L. E. Bosch, Artikel in: *Utrechtsche Volksalmanak voor 1845*, blz. 77 (Utrecht 1845).
- (5) Dr. H. J. Broers, Utrecht, *Historische Wandelingen*, herziene uitgave door C. W. Wagenaar, blz. 108 (Utrecht 1909).
- (6) Dr. H. J. Broers, Utrecht, *Historische Wandelingen*, 2e druk blz. 135 (Utrecht 1875).
- (7) Mededeling van Architect Th. Haakma Wagenaar.